

บทที่ ๓

พฤติกรรมมนุษย์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม

ผศ.บัญชา จำปารักษ์
ผศ.พิเศษ ชาลี ชื่นรัมย์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมายพฤติกรรมมนุษย์ได้
๒. บอกที่มาของพฤติกรรมมนุษย์ได้
๓. ระบุปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดพฤติกรรมมนุษย์ได้
๔. จำแนกประเภทของพฤติกรรมมนุษย์ได้
๕. อธิบายความสำคัญของการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ได้
๖. อธิบายทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ได้
๗. อธิบายการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ได้
๘. วิเคราะห์การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมได้
๙. วิเคราะห์พฤติกรรมการรวมหมู่ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความหมายของพฤติกรรมมนุษย์
- ที่มาของพฤติกรรมมนุษย์
- ปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดพฤติกรรมมนุษย์
- ประเภทของพฤติกรรมมนุษย์
- ความสำคัญของการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์
- ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์
- การพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์
- การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม
- พฤติกรรมการรวมหมู่

๓.๑ ความน่า

พฤติกรรมเป็นกิริยาอาการที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย วาจา และใจ โดยแสดงออก มาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งเป็นกิริยาอาการที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ เพื่อให้ผู้อื่นได้ทราบความหมายและสามารถปฏิบัติต่อตนได้อย่างถูกต้อง ซึ่งกิริยาอาการดังกล่าวมีทั้งผู้อื่นสามารถสังเกตเห็นได้ มองเห็น หรือไม่สามารถใช้สายตาเปล่ามองเห็นได้แต่สามารถกำหนดได้ด้วยการตีความ การแสดงพฤติกรรมของมนุษย์อาจจะแสดงออกมาเป็นคำพูด กิริยาอาการที่แสดงออกเป็นท่าทาง และการเปลี่ยนแปลงทางสรีระ

ในปัจจุบันพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมมีความแตกต่างกันออกไปมาก ทั้งนี้มีผลมาจากปัจจัยที่ทำให้เกิดพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ปัจจัยทางชีวภาพ ปัจจัยทางจิตวิทยา และปัจจัยทางสังคมวิทยา แต่การที่จะทำให้กิจกรรมของสังคมดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย จำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมา ซึ่งจะส่งผลให้มนุษย์สามารถแสดงพฤติกรรมโต้ตอบกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ ทั้งนี้ การที่มนุษย์จะสามารถเข้าใจพฤติกรรมของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันก็ต่อเมื่อมนุษย์เกิดการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันที่เรียกว่า การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งโดยธรรมชาติของมนุษย์จะมีการปฏิสัมพันธ์อยู่แล้ว การปฏิสัมพันธ์จะเกิดขึ้นในมนุษย์ทุกๆ คน เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ประเภทอยากรู้ อยากเห็น ในประเด็นที่ตนสงสัย การที่มนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์กันมาจากการชอบพอกัน มีผลประโยชน์ร่วมกันเป็นหลัก เมื่อเป็นเช่นนั้น การปฏิสัมพันธ์จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับมนุษย์

การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมในบทนี้จะศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ ประเภทของพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมา ทฤษฎีที่อธิบายการแสดงออกของพฤติกรรมมนุษย์ และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม เพื่อสามารถเข้าใจการแสดงออกของมนุษย์และปฏิบัติต่อกันได้อย่างถูกต้อง และเหมาะสม

๓. ๒ ความหมายพฤติกรรมมนุษย์

นักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า พฤติกรรมของมนุษย์ ไว้ดังนี้

พิชัย ผูกทอง^๑ กล่าวว่า พฤติกรรมมนุษย์ หมายถึง การแสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่เป็นลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งทางตรงและทางอ้อม อันที่สังเกตได้โดยเปิดเผยและสังเกตไม่ได้หรือซ่อนเร้น ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. พฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) เป็นพฤติกรรมที่ผู้อื่นสามารถสังเกตเห็นได้ มองเห็นได้ หรือใช้เครื่องมือช่วยในการสังเกตได้ เป็นพฤติกรรมของมนุษย์เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของอวัยวะหรืออริยาบถต่างๆ

^๑ พิชัย ผูกทอง, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๘.

๒. พฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) เป็นพฤติกรรมที่ไม่สามารถใช้สายตาเปล่ามองเห็นได้ แต่สามารถกำหนดได้ด้วยการสัมผัส หรือสังเกตพฤติกรรม ตามหลักจิตวิทยา สามารถคาดเดาตีความเอาได้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมทั้งสองประเภท คือ พฤติกรรมภายนอก และพฤติกรรมภายใน ต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน โดยพฤติกรรมภายในจะเป็นตัวกำหนด พฤติกรรมภายนอก ดังที่กล่าวตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นคือเรื่องกายกับจิต จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว จิตเป็นตัวสั่งการให้กายทำตาม พระพุทธเจ้าจึงสอนให้คนฝึกจิตให้ดี เป็นสมาธิ กายก็ดีขึ้นไปด้วย เรียกว่า ผู้มีศีลสมาธิ และเกิดปัญญา พัฒนาตนให้ดีขึ้น

สงวน สุทธิเลิศอรุณ^๒ กล่าวว่า หมายถึง การกระทำหรือการแสดงออกทางกาย วาจา และใจ ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่สังเกตได้และสังเกตไม่ได้

ปราณี รามสุต และคณะ^๓ ให้ความหมายว่าคือการกระทำของบุคคลในทุกลักษณะทั้งที่เป็นธรรมชาติทางสรีระ และจงใจกระทำ ซึ่งอาจจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว และเป็นการกระทำที่สังเกตได้ โดยอาจใช้ประสาทสัมผัสธรรมดาหรือใช้เครื่องมือช่วยการสังเกต

สรุปได้ว่า พฤติกรรมมนุษย์ หมายถึง กิริยาอาการที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย วาจา และใจ โดยแสดงออกมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งเป็นกิริยาอาการที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ เพื่อให้ผู้อื่นได้ทราบความหมายและสามารถปฏิบัติต่อตนได้อย่างถูกต้อง ซึ่งกิริยาอาการดังกล่าวมีทั้งผู้อื่นสามารถสังเกตเห็นได้ มองเห็น หรือไม่สามารถใช้สายตาเปล่ามองเห็นได้แต่สามารถกำหนดได้ด้วยการตีความ ดังนั้น การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของมนุษย์สามารถแสดงออกมาได้ ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. พฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นคำพูด จะพบว่าคำพูดของมนุษย์สามารถแสดงให้ทราบถึงความรู้สึกนึกคิด แสดงถึงความรัก ความโกรธ ความเศร้า แสดงถึงความสุภาพเรียบร้อยหรือความก้าวร้าว

๒. กิริยาอาการที่แสดงออกเป็นท่าทาง เช่น เมื่อโกรธจะตรงเข้าทำร้ายคู่กรณี เมื่อหิวจะแสดงอาการกระวนกระวาย เมื่อตกใจกลัวจะแสดงอาการถอยหนีหรือหลบหลีกสิ่งที่ทำให้ตกใจ

๓. การเปลี่ยนแปลงทางสรีระ พฤติกรรมบางอย่างอาจปรากฏออกมาทางการเปลี่ยนแปลงด้านสรีระ เช่น เมื่อกลัวจะแสดงอาการตัวสั่น หน้าซีด เหงื่อออก เมื่อโกรธ หน้าอาจแดง มือสั่นหรือปากสั่น

การพิจารณาพฤติกรรมของมนุษย์ควรพิจารณาร่วมกันทั้ง ๓ ลักษณะจะช่วยให้ทราบถึงความรู้สึกนึกคิดที่แท้จริงของคนเราได้ดียิ่งขึ้น เช่น บางคนหิวจัด แต่เมื่อถูกเชิญให้รับประทานอาหารกลับปฏิเสธ ทั้งๆ ที่ฟังเสียงพูดแล้วมีน้ำลายเอ่ออยู่ในปาก และเมื่ออาหารมาถึงหน้าจริงๆ กลับรีบกินอย่างแสดงอาการหิวให้เห็น กินก็มากอีกด้วย

^๒ สงวน สุทธิเลิศอรุณ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

^๓ ปราณี รามสุต และคณะ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : ชนะการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

๓.๓ ที่มาของพฤติกรรมมนุษย์

มนุษย์แสดงพฤติกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ตนเองต้องการ และเพื่อให้ตนเองมีชีวิตอยู่รอด มนุษย์จึงแสดงการกระทำออกมาทั้งการแสดงออกทางกาย วาจา และใจ ซึ่งการกระทำดังกล่าวอาจเกิดขึ้นโดยไม่มีการเรียนรู้มาก่อน หรือเกิดจากการที่มนุษย์ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ด้วย ดังนั้น พฤติกรรมของมนุษย์มีที่มาจาก

๑. พฤติกรรมที่ได้มาแต่กำเนิด (Inherited Behavior) ซึ่งเกิดขึ้นโดยไม่มีการเรียนรู้มาก่อน ได้แก่ ปฏิกริยาสะท้อนกลับ หรือพฤติกรรมแบบรีเฟล็กซ์ (Reflex Action) เช่น เมื่อมือถูกของร้อนจะชักมือออก เมื่อมีสิ่งของเข้ามาใกล้ตาตาจะกระพริบ เป็นต้น

๒. พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (Learned Behavior) เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์จะแสดงพฤติกรรมออกมาซึ่งเกิดจากการที่มนุษย์ได้ติดต่อสัมผัสและมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม โดยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์แบ่งออกได้เป็น ๔ ลักษณะ คือ

๒.๑ การปรับเปลี่ยนทางด้านของสรีระร่างกาย เช่น การปรับปรุงบุคลิกภาพ การแต่งกาย การพูด

๒.๒ การปรับเปลี่ยนทางด้านอารมณ์และความรู้สึกนึกคิด ให้มีสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลอื่น ปรับอารมณ์ความรู้สึก ให้สอดคล้องกับบุคคลอื่น รู้จักการยอมรับผิด

๒.๓ การปรับเปลี่ยนทางด้านสติปัญญา เช่น การศึกษาค้นคว้าเพื่อให้มีความรู้ที่ทันสมัยทันเหตุการณ์ การมีความคิดเห็นคล้อยตามความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่

๒.๔ การปรับเปลี่ยนอุดมคติ หมายถึง การสามารถปรับเปลี่ยนหลักการแนวทางบางส่วนบางตอนเพื่อให้เข้ากับสังคมส่วนใหญ่ได้ โดยพิจารณาจากความจำเป็น และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เป็นประโยชน์แก่ตนเอง เพื่อสวัสดิภาพของตนเองและของกลุ่ม

๓.๔ ปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดพฤติกรรมมนุษย์

พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากปัจจัยดังนี้

๑. ปัจจัยพื้นฐานด้านชีวภาพ ได้แก่ พันธุกรรม การทำงานของระบบร่างกาย ระบบต่อมต่างๆ ปัจจัยเหล่านี้มักจะเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เป็นพฤติกรรมที่ได้มาจากกรรมพันธุ์ และทำให้เกิดพฤติกรรมลักษณะเฉพาะตัวขึ้น

๑.๑ พันธุกรรม หมายถึง คุณลักษณะต่างๆ ที่สามารถถ่ายทอดจากบรรพบุรุษไปยังลูกหลานได้ จึงทำให้บุตรหลานมีลักษณะคล้ายบิดามารดา คุณลักษณะทางพันธุกรรมที่สามารถถ่ายทอดได้ เช่น เช่น ลักษณะทางร่างกาย ลักษณะทางสติปัญญา ความผิดปกติของร่างกาย กลุ่มเลือด โรคติดต่อที่อาจถ่ายทอดได้ เช่น เบาหวาน เป็นต้น ปกติของโครโมโซมเพศ ทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ผิดไป อาจเป็นคนก้าวร้าวหรือมีพฤติกรรมผิดปกติ

๑.๒ การทำงานของระบบในร่างกาย ร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วย อวัยวะในระบบต่างๆ หลายระบบที่ทำงานประสานเกี่ยวข้องกัน เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสม หรือรักษาความสมดุลทางกายไว้ให้ดีที่สุด บางระบบอวัยวะร่างกายจะทำหน้าที่เพื่อให้มนุษย์ มีชีวิต เช่น การ

หายใจ การย่อยอาหาร การขับถ่าย เป็นต้น แต่บางระบบของร่างกาย เชื่อมโยงกับการคิด ความรู้สึก อารมณ์ เช่น ระบบประสาท สมอง ต่อมไร้ท่อ และระบบกล้ามเนื้อ

๑.๓ ระบบต่อมต่างๆ ในระบบต่อมต่างๆ จะมีเซลล์จำนวนมากที่ทำหน้าที่ผลิตสารประกอบทางเคมีขึ้นเรียกว่าฮอร์โมน (Hormone) ซึ่งฮอร์โมนจะทำหน้าที่ควบคุมการเจริญเติบโตของร่างกาย ควบคุมลักษณะบุคลิกภาพ รวมถึงพฤติกรรมของมนุษย์ด้วย ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ฮอร์โมนจะทำหน้าที่ส่งผลกระทบต่อระบบร่างกายและจิตใจของคนเรา ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะศึกษาระบบต่อมต่างๆ ภายในร่างกาย เช่น ต่อมควบคุมการเจริญเติบโต ต่อมควบคุมความรู้สึกทางเพศ ถ้าทำงานตามปกติจะทำให้คนผู้นั้นมีอารมณ์ปกติ ไม่ก่อพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม แต่ถ้าต่อมไร้ท่อทำงานผิดปกติพฤติกรรมจะเปลี่ยนแปลงไปได้

๑.๔ ระบบกล้ามเนื้อ กล้ามเนื้อในร่างกายคนมีขนาดต่างกันมาก ตั้งแต่เส้นใยขนาดเล็กไปจนถึงมัดขนาดใหญ่ กล้ามเนื้อส่วนใหญ่ อยู่เป็นคู่ๆ แต่อยู่กันคนละซีก ของร่างกาย กล้ามเนื้อจะมีหลายลักษณะขึ้นอยู่กับหน้าที่ของกล้ามเนื้อนั้น แต่โดยทั่วไป คือ ช่วยในการเคลื่อนไหวของร่างกาย ช่วยให้ร่างกายคงความเป็นปกติ และช่วยป้องกันอวัยวะส่วนที่บอบบาง

๒. ปัจจัยทางจิตวิทยา จะทำหน้าที่ เป็นสื่อกลางในการรับรู้และตีความสิ่งเร้าก่อนที่ร่างกายจะแสดงพฤติกรรมต่างๆ ปัจจัยทางจิตวิทยาที่สำคัญ ประกอบด้วย

๒.๑ แรงจูงใจ คือ แรงผลักดันจากภายในที่ทำให้มนุษย์เกิดพฤติกรรมตอบสนองอย่างมีทิศทางและเป้าหมาย คนที่มีแรงจูงใจที่จะทำพฤติกรรมหนึ่งสูงกว่า จะใช้ความพยายามนำ การกระทำไปสู่เป้าหมายสูงกว่า คนที่มีแรงจูงใจต่ำกว่า

๒.๒ การเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการปรับพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ หรือมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม พฤติกรรมการเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อพฤติกรรมมีความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองต่อสิ่งเร้า เช่น ลูกร้องไห้ พ่อแม่ซื้อของเล่นให้ ต่อมาเมื่อลูกอยากได้ของเล่นชิ้นใหม่ก็แสดงพฤติกรรมโดยการร้องไห้อีก

๓. ปัจจัยด้านสังคมวิทยา พื้นฐานทางชีววิทยานั้นที่พฤติกรรมของของคนคนหนึ่ง ที่ไม่สัมพันธ์กับผู้อื่น แต่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีความต้องการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และบางกรณีก็จำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เป็นสังคม กระบวนการของกลุ่ม กระบวนการ ทางสังคม และสิ่งแวดล้อม หรือวัฒนธรรม จึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปตามสภาพของสังคม ได้แก่

๓.๑ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่จะมีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์ จะกำหนดว่ามนุษย์จะมีนิสัยใจคออย่างไร มีความคิดในลักษณะใด เช่น ภูมิอากาศ ซึ่งมีผลต่ออาชีพ การแต่งกาย อารมณ์ ดังจะพบได้จากปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น คนที่อยู่ในเขตหนาวจะมีลักษณะทั้งทางกายภาพและวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากผู้อยู่ในเขตร้อน อากาศร้อนอบอ้าวเกินไปอาจมีส่วนกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าวได้ หรือทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ในแต่ละสังคม ทำให้กิจกรรมของมนุษย์แตกต่างกันไป ในแถบตะวันออกกลางมีน้ำมันดิบมาก ดังนั้น ประเทศในแถบนั้นจึงเป็นประเทศที่มีกิจกรรมทางการขุดเจาะและกลั่นน้ำมันเพื่อการจำหน่ายเป็นอาชีพหลัก

๓.๒ กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เป็นกระบวนการที่สถาบันต่างๆ ในสังคมได้ กล่อมเกลือบรมหรือให้การเรียนรู้แก่สมาชิกในสังคมว่าอะไรควรทำ อะไรเป็นข้อห้าม ทำให้เกิดบรรทัดฐาน เกิดระเบียบ และวัฒนธรรมของกลุ่มที่ทุกคนต้องคำนึงถึง ในการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมนั้น สถาบันทางสังคมที่สำคัญได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันการปกครอง เพื่อนและสื่อมวลชน เป็นต้นตัวอย่างเช่น ครอบครัวเป็นสถาบันแรกทางสังคมที่อบรมบุคคล ด้านเจตคติ แบบพฤติกรรม วัฒนธรรม ระเบียบแบบแผนทางสังคม พ่อแม่ให้การอบรมเลี้ยงดูแก่ลูกแบบใดมีผลต่อพฤติกรรมและนิสัยของเด็กเมื่อเติบโตขึ้น และเป็นที่ยอมรับกันว่าเด็กซึ่งเกิดในครอบครัวที่พ่อแม่ให้ความรักความอบอุ่น จะได้รับประสบการณ์ที่ส่งเสริมพัฒนาการในด้านต่างๆ และปรับตัวในสังคมได้ดี

๓.๓ อิทธิพลของกลุ่ม กลุ่มเป็นการรวมตัวกันของบุคคล เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง คนคนหนึ่งอาจเป็น สมาชิกของกลุ่มหลายกลุ่ม ในขณะเดียว พฤติกรรมของเขาในฐานะสมาชิกของกลุ่มต้องสอดคล้องกับลักษณะของกลุ่มนั้น กลุ่มทุกกลุ่มย่อมมีคุณลักษณะเฉพาะของตนเอง ลักษณะที่สำคัญได้แก่

๑) บทบาท เป็นพฤติกรรมที่คาดหวังต่อสมาชิก อาจกำหนดไว้ชัดเจนว่า สมาชิกคนไหน ควรมีบทบาทอย่างไร แม้จะไม่ครอบคลุมทุกอย่าง แต่เป็นกรอบสำคัญให้สมาชิกในกลุ่มได้ปฏิบัติ ในกรณีที่บุคคลหนึ่งเป็นสมาชิกของหลายกลุ่มที่มีบทบาทขัดแย้งกันอาจทำให้พฤติกรรมของคนนั้นมีปัญหาเรื่องความขัดแย้งในบทบาทได้

๒) บรรทัดฐาน เป็นกฎกติกาของกลุ่มเกี่ยวกับพฤติกรรม หรือการปฏิบัติที่สมาชิกส่วนใหญ่ ยอมรับว่า อะไรควรปฏิบัติ อะไรเป็นข้อห้าม จะเป็นเรื่องทั่วไปที่มีผลกระทบกับส่วนใหญ่ของกลุ่ม มากกว่าเรื่องส่วนบุคคล สมาชิกของกลุ่มทุกคนต้องยึดถือบรรทัดฐานนี้

๓) สถานภาพ เป็นการกำหนดระดับชั้นของสมาชิกกลุ่มในสังคม เป็นการให้ความสำคัญหรือยกย่องกัน สถานภาพจึงเป็นการเปรียบเทียบฐานะทางสังคมว่า ใครสูงกว่าใคร ซึ่งการได้สถานภาพบางอย่างก็จะมีบทบาทที่กำหนดในการครองสถานภาพ นั้นด้วยการพิจารณาว่า อย่างไหนสูงกว่า ย่อมขึ้นอยู่กับว่า กลุ่มใดเป็นผู้พิจารณา เช่น ในวงวิชาการอาจถือว่า ศาสตราจารย์มีสถานภาพสูงที่สุด แต่พนักงานบริษัทเห็นว่าประธานกรรมการบริษัทมีสถานภาพสูงกว่า เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดพฤติกรรมมนุษย์ คือ ความรู้หรือหลักการซึ่งช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ได้ถ่องแท้ยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางชีวภาพ ซึ่งกล่าวถึง พันธุกรรม การทำงานของระบบประสาท สมอง ต่อมไร้ท่อ และกล้ามเนื้อที่มีต่อ พฤติกรรม ปัจจัยจิตวิทยา ซึ่งกล่าวถึง แรงจูงใจ และการเรียนรู้ ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม และปัจจัยทางสังคม ที่กล่าวถึงระบบของสิ่งแวดล้อม กระบวนการขัดเกลาทางสังคมจากสถาบันทางสังคมต่างๆ และกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม กระบวนการทำงานของปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้มนุษย์มีความแตกต่างระหว่างบุคคล และอาจจะแสดงพฤติกรรมที่แตกต่างกันภายใต้สถานการณ์อย่างเดียวกัน

๓.๕ ประเภทของพฤติกรรมมนุษย์

ตามปกติแล้วมนุษย์สามารถแสดงพฤติกรรมออกมาได้หลายลักษณะ เช่นการช่วยเหลือผู้อื่น การเคารพกฎหมาย การเห็นแก่ตัว การเหนียวอาย ชอบรังแกผู้อื่น เป็นต้น ดังนั้น เราสามารถแบ่งพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาได้ ๓ ประเภท คือ

๑. พฤติกรรมปกติ ได้แก่ พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกตามบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งผู้คนในสังคมนั้นยอมรับ เช่น การให้ความช่วยเหลือไม่เอาใจเอาเปรียบผู้อื่น การยอมรับกติกาของสังคม การรู้จักคบค้าสมาคมกับผู้อื่น

๒. พฤติกรรมไม่ปกติ ได้แก่ การที่มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาที่แตกต่างจากคนธรรมดาทั่วไป แต่สิ่งที่เขาแสดงนั้นไม่ผิดบรรทัดฐานของสังคม แต่มักจะอ่อนไหวต่อสิ่งที่ตนเห็น เช่น กลัวความมืด กลัวงูที่เพิ่งตายแล้ว เป็นต้น

๓. พฤติกรรมเบี่ยงเบน เป็นพฤติกรรมที่กระทำผิดไปจากบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งอาจเนื่องมาจากความเห็นแก่ตัว หรือจากความผิดปกติทางร่างกาย หรือด้วยสาเหตุอื่นๆ พฤติกรรมเบี่ยงเบนอาจแสดงออกมาในรูปต่าง ๆ เช่น

๑) ความเห็นแก่ตัว อาจเกิดจากความต้องการเพื่อตัวเอง เช่น ถ้าหิวและอาหาร มีจำกัด มนุษย์ย่อมจะแย่งชิงกัน มนุษย์ที่เห็นแก่ตัวจะช่วยเหลือคนอื่นก็ต่อเมื่อได้คิดพิจารณาแล้วเห็นว่า ถ้าช่วยแล้วจะได้สิ่งตอบแทนคุ้มค่า

๒) ก้าวร้าว เช่น ทำลายชีวิตผู้อื่น ทำลายสิ่งของเครื่องใช้ ทำลายชีวิตตนเอง

๓) หนีสังคม ไม่อยากคบค้าสมาคมกับผู้อื่น ยอมพ่ายแพ้ต่อชีวิตต่อหน้าที่การงาน

๔) ไม่ยอมรับกติกาของสังคม เห็นว่าล้าสมัย หรือไม่ให้ความเป็นธรรม และบางครั้งก็สร้างบรรทัดฐานขึ้นมาใช้เอง หรือชักชวนให้ผู้อื่นร่วมใช้

๓.๖ ความสำคัญของการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์

การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ มีความสำคัญดังนี้ ^๔

๑. ได้ช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจตนเอง จากการศึกษาธรรมชาติพฤติกรรมของมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ จะช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจตนเองไปด้วย จากความเข้าใจตนเองก็นำไปสู่การยอมรับตนเอง และได้แนวทางปรับตน พัฒนาดน เลือกเส้นทางชีวิตที่เหมาะสมแก่ตน

๒. ได้ช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจผู้อื่น ความรู้ด้านพฤติกรรมอันเป็นข้อสรุปจากคนส่วนใหญ่ ช่วยเป็นแนวทางเข้าใจบุคคลใกล้ชิดและผู้แวดล้อม ช่วยให้อยอมรับข้อดีข้อจำกัดของกันและกัน ช่วยให้เกิดความเข้าใจ ยอมรับ มีสัมพันธภาพที่ดี และช่วยการจัดวางตัวบุคคลได้เหมาะสมขึ้น

๓. ได้ช่วยบรรเทาปัญหาทางสังคม เนื่องจากปัญหาสังคมอันมีปัจจัยหลายประการนั้น ปัจจัยของปัญหาสังคมที่สำคัญส่วนหนึ่งมาจากปัญหาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม อาจจะเป็นปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาเบี่ยงเบนทางเพศ ปัญหาพฤติกรรมก้าวร้าว ลักษณะโมฆะความเชื่อที่ผิด การลอกเลียนแบบที่ไม่เหมาะสม ความรุนแรงของพฤติกรรมเชิงลบ เป็นต้น ซึ่งความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมจะ

^๔ ปราณี งามสุต และคณะ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาดน, หน้า ๔-๕.

ช่วยให้ได้แนวทางในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การจัดสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการปรับตัวของบุคคล เป็นต้น

๔. ได้ช่วยเสริมสร้างพัฒนาคุณภาพชีวิต จากความเข้าใจในอิทธิพลของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมต่อพฤติกรรม ช่วยให้ผู้ศึกษารู้จักเลือกปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม เพื่อพัฒนาตนเองทั้งทางกาย วาจา ใจ อารมณ์ และสติปัญญา ช่วยให้เกิดความเข้าใจธรรมชาติภายในตน เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นแนวทางสู่การเสริมสร้างพัฒนาตนเองและบุคคลอื่นๆ ได้อย่างเหมาะสม

๓.๗ ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์

มนุษย์จะแสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะใดนั้นย่อมมีเหตุปัจจัยซึ่งได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น ทฤษฎีที่อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์มีหลายทฤษฎี แต่ในที่นี้จะยกเอาบางทฤษฎีขึ้นมาอธิบายซึ่งเป็นทฤษฎีที่สามารถอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างชัดเจน

๓.๗.๑ ทฤษฎีของซิกมันด์ฟรอยด์

ตามความคิดของฟรอยด์ มนุษย์เกิดมาพร้อมด้วยสัญชาตญาณในรูปของพลังงานที่คอยผลักดันให้เกิดพฤติกรรม พลังงานเหล่านี้ส่วนหนึ่งผลักดันให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ เป็นสัญชาตญาณชีวิต อีกส่วนหนึ่งผลักดันให้ชีวิตดับ เป็นสัญชาตญาณความตาย พลังงานเหล่านี้ประกอบกันเป็นอิด (Id) อิดเป็นจิตส่วนที่เราไม่รู้สึกรู้สึกเป็นจิตไร้สำนึก อิดจะผลักดันให้จิตอีกส่วนหนึ่งคือ (ego) อีโก้ ให้กระทำในสิ่งต่างๆ ตามที่อิดประสงค์โดยที่สัญชาตญาณชีวิตผลักดันให้กระทำในสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขสำราญใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุขทางกายทั้งปวงที่ฟรอยด์เรียกว่ากามารมณ์ และให้หลีกเลี่ยงความเจ็บปวดและความทุกข์ทั้งปวง ส่วนสัญชาตญาณความตาย ผลักดันให้ก้าวร้าวทำลายสิ่งของต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมทั้งการทำลายชีวิตของตนเอง แต่สภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติจำกัดความสามารถของอีโก้ในการตอบสนองปรารถนาของเด็ก แม้ผู้ใหญ่จะพยายามอย่างเต็มที่ก็ตาม เนื่องจากธรรมชาติได้กำหนดขีดความสามารถของมนุษย์ไว้ นอกจากนี้อีโก้ยังอยู่ภายใต้ การควบคุมของ (Superego) ซูเปอร์ อีโก้ ซึ่งเป็นมโนธรรมที่อยู่ในจิตของแต่ละคน ซูเปอร์อีโก้เป็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นผลที่เกิดจากการอบรมสั่งสอนของสังคมซูเปอร์อีโก้ จะควบคุมอิดและอีโก้ให้มีพฤติกรรมอยู่ในทำนองคลองธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม^๕

แรงผลักดันของอิดทำให้เกิดความตึงเครียดทางจิต อีโก้จะต้องพยายามตอบสนองความต้องการของอิด เพื่อลดความตึงเครียดความต้องการของอิดบางอย่างอีโก้ไม่อาจทำตามได้เนื่องจากขัดกับมโนธรรมในซูเปอร์อีโก้ ความขัดแย้งระหว่างอิดกับซูเปอร์อีโก้ สร้างความตึงเครียดและความกังวล (anxiety) ให้เกิดขึ้น ความวิตกกังวลจึงเป็นแรงผลักดันพฤติกรรมอีกแรงหนึ่ง เพื่อปกป้องตนเองให้รอดพ้นจากความวิตกกังวลอีโก้จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมป้องกันที่เรียกว่า กลไกป้องกัน

^๕ บัญชา จำปารักษ์, เอกสารประกอบการสอน รายวิชา มนุษย์กับสังคม, (อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๐, (อัดสำเนา).

(defense mechanism) การพัฒนาพฤติกรรมป้องกันเป็นไปโดยที่ไม่รู้สึกตัว ตัวอย่างพฤติกรรมกลไกป้องกัน ดังนี้

๑. การเก็บกด (repression) ความปรารถนาที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความอิจฉาแม่ของตนเอง หากแสดงออกมาจะถูกตำหนิโดยสังคม แม้กระทั่งคิดจะอิจฉาการเก็บกดเป็นกระบวนการไร้สำนึกและความปรารถนาที่ถูกเก็บกดก็จะกลายเป็นความปรารถนาที่ไร้สำนึก แต่ยังคงมีอิทธิพลในการผลักดันพฤติกรรมโดยที่อีโก้ไม่รู้สึกรู้ตัว นอกจากการเก็บกดประสบการณ์บางอย่างที่สร้างความกังวลและละอายใจจนสะสมอยู่ในสภาพไร้สำนึก และคอยหลบการผลักดันอีโก้โดยไม่รู้ตัว

๒. การถอดแบบ (identification) ความวิตกกังวลใจที่เกิดจากความอิจฉาริษยาผู้มีอำนาจเหนือกว่าเรา เช่น พ่อหรือแม่ สามารถทำให้หมดไปโดยการยอมรับพ่อหรือแม่เป็นตัวตนแบบของความรู้สึกนึกคิดของตน พยายามรู้สึกคิดเหมือนพ่อแม่ทำให้เด็กชายไม่จำเป็นต้องอิจฉาริษยาพ่อ หรือเด็กหญิงไม่ต้องอิจฉาริษยาแม่อีกต่อไป ความวิตกกังวลเกี่ยวกับเรื่องนี้จะหมดไป

๓. การยึดแน่น (Fixation) ฟรอยด์มีความเชื่อว่าการตอบสนองความต้องการทางกามารมณ์ของคนเราเริ่มตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เช่น ในขวบปีแรก ทารกสนองความต้องการทางกามารมณ์ของตนในขั้นใดขั้นหนึ่งก็จะเกิดขึ้น เด็กที่ถูกฝืนความต้องการในการดูดด้วยปาก ก็จะยึดติดอยู่กับพฤติกรรมการใช้สนองตัณหาของตนจนเติบโตเป็นใหญ่ เช่น พุดมาก ชอบเคี้ยว ชอบดูด ชอบคาบ เป็นต้น

๔. การแสดงพฤติกรรมตรงข้าม (reaction Formation) ความต้องการของจิตที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม อาจแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับความต้องการที่แท้จริง ลูกสาวที่อิจฉาแม่ในส่วนลึกของจิตใจ อาจแสดงพฤติกรรมเป็นห่วงเป็นใยแม่คอยเอาใจแม่ตลอดเวลา และการเอาใจเอาใจจากมากเกินของเขตที่แม่จะรู้สึกมีความสุข จนกลายเป็นทรมานแม่ไปและโดยที่ลูกสาวไม่รู้ตัว

๕. การตำหนิผู้อื่น (projection) การคิดว่าผู้อื่นมีลักษณะไม่ดีที่เหมือนลักษณะที่มีในตนเอง เป็นคนที่ตระหนักรู้เห็นियมักจะว่าคนอื่นตระหนักรู้เห็นिय เพื่อตนเองจะรู้สึกสบายใจที่มีคนอื่นตระหนักรู้เห็นियเหมือนกัน ในทำนองเดียวกันคนที่อิจฉามักมองคนอื่นว่าอิจฉา คนที่เคยทุจริตในการสอบมักคิดว่าคนอื่นทุจริตในการสอบกันหมดทุกคน ไม่แบบใดก็แบบหนึ่ง

๖. พฤติกรรมถดถอย (Regression) เมื่อประสบกับความวิตกกังวล บางคนแสดงพฤติกรรมถดถอยไปสู่วัยเด็ก เช่น พุดมีน้ำเสียงเหมือนเด็ก อดนิ้วมือ เพื่อให้เกิดความรู้สึกเหมือนตอนที่ยังเป็นเด็กซึ่งเป็นตอนที่มีความปลอดภัยมากกว่า

๗. พฤติกรรมเปี่ยง (sublimation) ความปรารถนาทางเพศที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมอาจแสดงออกในรูปแบบอื่นที่สังคมยอมรับ เช่น การเขียนบทกวีรำพัน การเล่นเพลงยาว การร้องเพลงเกี่ยวพาราสิ และการจับมือถือแขนโอบกอดในการเต้นรำ พฤติกรรมเหล่านี้เป็นพฤติกรรมเปี่ยง และเป็นทางออกทางหนึ่งของแรงผลักดันจากจิต ความก้าวร้าวก็เช่นกันอาจจะออกมาในรูปแบบของการเล่นและการดูกีฬารุนแรง การทำงานอย่างขะมักเขม้น เป็นต้น

๘. การทดแทน (displacement) คือ การแสดงความปรารถนากับอีกบุคคลหนึ่งหรืออีกสิ่งหนึ่งเป็นการทดแทน เช่น รักภรรยาเหมือนแม่ของตนเองเนื่องจากขาดแม่ ไม่รักนายจ้างดูด่ามีความโกรธแค้นไม่สามารถระบายกับนายจ้างได้ก็มาระบายอารมณ์เสียกับลูกๆ ที่บ้าน

พรอยด์ได้เสนอกลไกการป้องกันตนเหล่านี้เพื่ออธิบายการปรับตัวของอีโก้ นักจิตวิเคราะห์คนอื่น ๆ ก็ได้เสนอกลไกอื่นๆ ตั้งแต่คนธรรมดา นักเขียนจนกระทั่งนักวิชาการแขนงต่างๆ และได้มีผู้นำเอากลไกเหล่านี้ไปอธิบายพฤติกรรมของคนในสังคมอย่างกว้างขวางจากการวิเคราะห์ของพรอยด์จะเห็นได้ว่า โดยธรรมชาติของมนุษย์ในทัศนะของพรอยด์เป็นไปในทางลบ มนุษย์เป็นทาสของกามารมณ์และความก้าวร้าว

๓.๗.๒ ทฤษฎีของ อับราฮัม มาสโลว์

พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากความต้องการภายในของมนุษย์ทั้งสิ้น ทั้งความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ เมื่อมนุษย์เกิดความต้องการร่างกาย ก็จะเกิดความตึงเครียดและพยายามหาวิธีการตอบสนองความต้องการ เพื่อลดความตึงเครียด มาสโลว์ ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่มีความต้องการไม่สิ้นสุด ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย” เขาได้แบ่งความต้องการของมนุษย์ตามความสำคัญจากต่ำไปสูงไว้ ๕ ขั้นตอนคือ

๑. **ความต้องการทางร่างกาย (Physiological needs)** เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่ต่ำสุดของมนุษย์ ซึ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคและอื่นๆ ซึ่งเป็นความต้องการที่มนุษย์ต้องได้รับการตอบสนองก่อนสิ่งอื่นใดจนเป็นที่พอใจ จึงจะแสวงหาความต้องการด้านอื่นต่อไป

๒. **ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs)** เป็นความต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความต้องการสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยจากอันตรายทั้งทางกายและจิตใจ ตลอดจนความต้องการความมั่นคงในหน้าที่การงาน

๓. **ความต้องการทางด้านสังคม (Social needs)** เป็นความต้องการทางด้านจิตใจ ได้แก่ ความต้องการได้เข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมงาน การมีมิตรภาพ และความรักต่อกัน

๔. **ความต้องการเกียรติยศชื่อเสียง (Esteem needs)** ความต้องการชื่อเสียงตำแหน่งความเด่นดัง การได้รับความชื่นชม ได้รับการยกย่องจากผู้อื่น ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในงาน

๕. **ความต้องการที่จะประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา (Self actualization needs)** เป็นความต้องการในขั้นสุดยอดของมนุษย์ หลังจากที่ได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นต่างๆ แล้ว เป็นความต้องการที่แตกต่างออกไปในแต่ละบุคคล ที่จะให้บรรลุถึงจุดประสงค์ขั้นสุดยอดของตน ซึ่งนับว่าเป็นความต้องการที่กว้างมาก

สรุปความได้ว่าความต้องการของมนุษย์ มี ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือความต้องการทางด้านร่างกาย และความต้องการทางด้านจิตใจ

๓.๗.๓ ทฤษฎีการเรียนรู้

นักจิตวิทยาในกลุ่มจิตวิทยาพฤติกรรมนิยมที่สำคัญ ได้แก่ John B. Watson Ivan P. Pavlov และ B.F. Skinner ผลงานของนักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของทฤษฎีการเรียนรู้ ซึ่งนำไปใช้มากในการปรับพฤติกรรม

ความเชื่อของกลุ่มพฤติกรรมนิยม คือ พฤติกรรมทุกอย่างจะต้องมีสาเหตุ พฤติกรรมเป็นการตอบสนองของบุคคลต่อสิ่งเร้า มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ซึ่งแยกย่อยไปได้เป็น ๒ แนวคิดคือ แนวคิดของทฤษฎีที่ว่าด้วยการกำหนดเงื่อนไข และแนวคิดของทฤษฎีที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ต่อเนื่อง ทฤษฎีที่ว่าด้วยการกำหนดเงื่อนไข เชื่อว่าสิ่งเร้าสิ่งหนึ่ง เมื่อไม่สามารถทำให้เกิดพฤติกรรมที่ต้องการ ต้องหาสิ่งเร้าอื่นที่เหมาะสมมาเข้าคู่ เพื่อทำให้เกิดพฤติกรรมนั้น ส่วนทฤษฎีที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ต่อเนื่อง เชื่อว่า สิ่งเร้าหนึ่ง ๆ ย่อมทำให้เกิดการตอบสนองหลาย ๆ อย่าง จนพบสิ่งที่ตอบสนองที่ดีที่สุด

แนวคิดและทฤษฎีจากนักจิตวิทยาในกลุ่มพฤติกรรมนิยมเป็นแนวทางในการพัฒนาและควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในแง่มุมต่างๆ โดยใช้สิ่งเร้าที่เลือกสรรแล้วมาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมนิยมเชื่อว่า เราสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลได้โดยใช้สิ่งเร้าที่บุคคลต้องการมา กำหนดการกระทำ และการใช้แรงเสริมหรือรางวัลมาทำให้พฤติกรรมที่ต้องการเกิดซ้ำขึ้นอีกจนกลายเป็นพฤติกรรมที่ถาวรและทำดีโดยสม่ำเสมอ แต่ขณะเดียวกันกลุ่มนี้ก็เน้นการลงโทษกับพฤติกรรมที่ไม่ดีด้วย โดยเชื่อว่า การลงโทษจะทำให้บุคคลลดการกระทำไม่ดี เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ การให้รางวัลแก่ตนเอง เมื่อสามารถควบคุมตนให้ทำดีได้

จึงกล่าวได้ว่า นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ เน้นพฤติกรรมมนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ มากกว่าเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ บุคคลจะทำดีหรือทำชั่วเกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ มิใช่เกิดจากสัญชาตญาณหรือแรงผลักดันของธรรมชาติ^๖

กระบวนการในการขัดเกลาทางสังคม จึงมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรมมนุษย์ การจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้จะก่อให้เกิดพฤติกรรมเชิงสร้างสรรค์ และพัฒนาได้ดีกว่าการลองผิด-ลองถูก

๓.๘ การพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์

พฤติกรรมมนุษย์เป็นกิริยาอาการที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย วาจา และใจ โดยแสดงออกมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งเป็นกิริยาอาการที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ เพื่อให้ผู้อื่นได้ทราบความหมายและสามารถปฏิบัติต่อตนได้อย่างถูกต้อง

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมซึ่งต้องอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่ มนุษย์ที่มาอยู่รวมกันนั้นมีความแตกต่างกันในทุกๆ ด้าน เช่น ความคิด ความรู้ความสามารถ สติปัญญา เป็นต้น แต่มนุษย์ก็พยายามทุกรูปแบบที่จะพัฒนาพฤติกรรมและพัฒนาศักยภาพของตนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกใบนี้ได้อย่างสันติสุข สอดคล้องกับ ความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ตามแนวคิดของ Pavlov และ B.F. skinner ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มพฤติกรรมนิยม เชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์เกิดมามีทั้งดีและเลว มนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมพฤติกรรมทั้งที่ปกติและผิดปกติเป็นผลมาจากการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้สามารถทำให้เกิดขึ้นได้โดยการจัดสภาพสิ่งแวดล้อมภายใต้เงื่อนไขต่างๆ และการเรียนรู้เก่าสามารถทำให้หมดไป และสามารถสร้างระบบการเรียนรู้ใหม่ขึ้นได้ มนุษย์มีความสามารถที่จะควบคุมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองแม้จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมต่างๆ นั่นคือมี

^๖ พิชัย ผกาทอง, มนุษย์กับสังคม, หน้า ๕๒.

ความเชื่อว่าพฤติกรรมมนุษย์สามารถที่จะพัฒนาเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นได้ โดยมนุษย์มีการพัฒนาตนเองเกิดขึ้น

คำว่า “การพัฒนาตนเอง” (Self-development) หมายถึง การกระทำเพื่อการเจริญส่วนตน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ด้านความมุ่งมั่นปรารถนาและค่านิยมอันเป็นพฤติกรรมภายใน ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมภายนอกด้านการกระทำที่ดี เพื่อนำพาชีวิตสู่ความเจริญก้าวหน้า^๗ โดยมนุษย์มีความจำเป็นที่ต้องพัฒนาตนเองก็เพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้และสติปัญญา เพิ่มพูนทักษะและประสบการณ์ ทักษะและประสบการณ์เกิดจากการศึกษา การฝึกอบรมและศึกษาดูงาน เพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการกิจหรืออาชีพที่มีอยู่ให้เจริญก้าวหน้าขึ้น ตลอดจนเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือเจตคติ พฤติกรรมของมนุษย์

ทั้งนี้ การพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์มีหลักการพัฒนาดังนี้

๑. การพัฒนาตนขั้นพื้นฐานทั่วไป มีปัจจัยหลัก ๔ ประการ คือ

๑.๑ การฝึกกาย (Bodily Training) หมายถึง การพัฒนาร่างกายให้มีสุขภาพ และพละทานามัยที่สมบูรณ์และแข็งแรง เช่น ต้องออกกำลังกายอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๓ ครั้งๆ ละไม่น้อยกว่าครึ่งชั่วโมง เพื่อให้ระบบการทำงานของร่างกายมีประสิทธิภาพและมีภูมิคุ้มกัน นอกจากนี้ยังทำให้ร่างกายมีทรวดทรงที่มาตรฐาน กล่าวคือ ไม่อ้วนเกินไป และไม่ผอมเกินไป^๘

๑.๒ การฝึกจิต (mental training) หมายถึง การเพิ่มประสิทธิภาพจิตใจให้มีพลัง เพราะร่างกายกับจิตใจนั้นทำงานประสานกัน และมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด โดยร่างกายทำหน้าที่เป็นคนรับใช้หรือบ่าว ส่วนจิตใจทำหน้าที่เป็นคนสั่งงานหรือนาย ดังคำกล่าวที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว”

จิตนั้นเปรียบเสมือนลิง คือมีปกติไม่อยู่นิ่ง จึงต้องหาอุปกรณ์ผูกมัดไว้เพื่อป้องกันการดิ้นรนแสหาหรือกวัดแกว่ง โดยอุปกรณ์ที่สามารถผูกมัดจิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ “สติสัมปชัญญะ” (Mindfulness and Clear Comprehension) สติสัมปชัญญะจะบังเกิดมีได้นั้น ต้องทำสมาธิจิต แปลว่า ทำจิตให้สงบ ซึ่งเรียกว่า “การภาวนา” (Mental Development) ได้แก่ การฝึกอบรมจิตให้ตั้งอยู่ในอารมณ์กรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น “พุท-โธ” “พอง-ยุบ” หรือ “สัมมา- อรหัง” เป็นต้น

การฝึกสมาธิเพื่อให้จิตสงบ ต้องเริ่มต้นด้วยการให้ทานการเสียสละแบ่งปันและการสมาทานศีลเป็นเบื้องต้น เพราะการให้เป็นเหตุให้เกิดศีล และศีลนำไปสู่การเกิดสมาธิ เมื่อจิตสงบเป็นสมาธิแล้ว ย่อมรู้เห็นตามที่เป็นจริงของสภาวะธรรม สภาพความเป็นจริงของจิตก็หมดไปในที่สุด เรียกว่าปัญญาเกิด

๑.๓ ฝึกอารมณ์ (Emotional Training) อารมณ์ หมายถึง ความรู้สึกซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการทำงานของจิต หรือคุณภาพของจิต เช่น ถ้าจิตดี อารมณ์ก็ดี ถ้าจิตคิดร้าย อารมณ์ก็ร้าย อารมณ์เป็นอาการของจิตที่แสดงออกไปให้ปรากฏตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งเรียกว่า “อายตนะภายในและภายนอก” มากะทบกัน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ กระทบกับอายตนะภายในและภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ซึ่งทำให้เกิดอารมณ์ การพัฒนาตนทางอารมณ์ จึงนำไปสู่

^๗ ปราณี งามสุด และคณะ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, หน้า ๓.

^๘ พิชัย ผกาทอง, มนุษย์กับสังคม, หน้า ๖๑.

เป้าหมายแห่งพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสมานฉันท์ในการปฏิบัติสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งสังคมมนุษย์มีความจำเป็นเพราะคนทุกคนจะต้องมีอารมณ์ควบคุมอารมณ์ให้มีความมั่นคงให้อยู่ในกรอบได้ ย่อมมีบรรยากาศที่มีมิตรไมตรีมากกว่าการเป็นศัตรูต่อกัน

๑.๔ ฝึกสังคม (Social Training) หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในฐานะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การฝึกฝนตนให้สามารถอยู่กับสังคมที่หลากหลายด้วยพฤติกรรมได้ย่อมเป็นความสุขสำหรับชีวิตอย่างแท้จริง ดังสุภาษิตไทยที่ว่า “เข้าเมืองตาหลิ่วต้องหลิ่วตาตาม” หมายถึง การมีมารยาทในการอยู่ร่วมกันนั่นเอง คนที่สังคมเก่ง คือคนที่มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้อย่างยอดเยี่ยม

๒. การพัฒนาตนในทางพุทธศาสตร์ มีขั้นตอนในการพัฒนาตนดังนี้^๙

๒.๑ กายภาวนา แปลว่า “การพัฒนากาย” หมายถึง การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อคุณภาพชีวิตในการดำรงตนอยู่ในสังคม เช่น การสำรวจระวัง ตาเมื่อเวลาเห็นรูป หูเมื่อได้ยินเสียง จมูกเมื่อได้ดมกลิ่น ลิ้นเมื่อได้ลิ้มรส และกายเมื่อได้สัมผัส เป็นต้น

๒.๒ ศีลภาวนา แปลว่า “การพัฒนาศีล” หมายถึง การควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น เพื่อประโยชน์สุขในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม เพราะการไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก

๒.๓ จิตภาวนา แปลว่า “การพัฒนาจิต” หมายถึง การทำจิตให้มีความรักความเมตตา การทำจิตใจให้มีความอดทนและเข้มแข็ง เรียกว่าให้จิตมีสุขภาพนา ได้แก่ จิตมีคุณธรรม มีความคิดสร้างสรรค์ ทำให้จิตสูงขึ้นนำไปสู่ความสุขคือนิพพาน

๒.๔ ปัญญาภาวนา แปลว่า “การพัฒนาปัญญา” หมายถึง การฝึกฝนอบรมเป็นวิธีการทำให้เกิดปัญญา คือความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างเป็นกระบวนการ หรือตามที่เป็นจริงของสังขาร รู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต จนยกระดับจิตให้อยู่เหนือปัญหาและเป็นอิสระได้ ไม่เป็นทาสแห่งตัณหาหลุดพ้นจากสภาวะทุกข์มุ่งไปสู่ความสุขคือพระนิพพาน

การพัฒนาศักยภาพตามทัศนะแห่งพระพุทธศาสนาในทางพระพุทธศาสนาการพัฒนาตนการพัฒนาคนนั้น “จิตใจ” เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาต่อไป การที่จะพัฒนาศักยภาพจำเป็นต้องรู้พื้นฐานทางจิตใจ ในทางศาสนาเรียกว่า “จริต” ประกอบด้วย รากจริต โทสจริต โมหจริต สัทธาจริต พุทธจริต และวิตกจริต จริตทั้ง ๖ เป็นลักษณะนิสัยประจำตัวของแต่ละบุคคล วิธีการแก้ไขเพื่อปฏิบัติตนได้ถูกต้อง คือ การปฏิบัติ “กรรมฐาน” การเข้าถึงกรรมฐานจะทำให้จิตนิ่งสงบนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ดีงามต่อไป

๓.๙ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม

๓.๙.๑ ความหมายการปฏิสัมพันธ์

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), หลักแม่บทของการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๘.

คำว่า “การปฏิสัมพันธ์” (Interaction) คือ ข้อผูกพันหรือข้อผูกมัดที่มีต่อกันในสังคมที่เหมือนกันและแตกต่างกัน มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕^{๑๐} กล่าวว่าปฏิสัมพันธ์ แปลว่าความผูกพันกันโดยเฉพาะหรือสายปฏิสัมพันธ์ กันโดยเฉพาะ

ณรงค์ เสียงประชา^{๑๑} ได้ให้ความหมายไว้ว่าสายสัมพันธ์ หมายถึง สภาวะที่มนุษย์ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปได้มีการกระทำต่อกันเพื่อก่อให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมาย

อนอลด์ ดับลิว กรีน^{๑๒} (Anold W.Green) ได้ให้ความหมายไว้ว่าปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ความเกี่ยวข้องต่อกันซึ่งแต่ละบุคคลหรือมีต่อผู้อื่น เพื่อพยายามแก้ปัญหาและร่วมมือกันต่อสู้ให้บรรลุเป้าหมาย

ส่วนในด้านพระพุทธศาสนา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแบ่งการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไว้ ๓ ประการ คือ

๑. ปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกทางกายทวาร เราเรียกว่ากายจรีต หรือการประพฤติทางกายหรือสรีระ มีการ ยืน เดิน และวิ่ง เป็นต้น

๒. ปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกทางวาจาทวารที่เราเรียกว่าวจีจรีต หมายถึงสายปฏิสัมพันธ์ทางวาจา มีการ เชื้อเชิญ การพูด การปราศรัย เป็นต้น

๓. ปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกทางมนทวารที่เราเรียกว่ามโนจรีต หมายถึงสายปฏิสัมพันธ์ทางใจ มีการ ยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นต้น

สรุปได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ หมายถึง การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคม โดยมีการกระทำระหว่างกันเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมนุษย์แสดงออกมาในรูปแบบพฤติกรรมซึ่งปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ กติกา ข้อบังคับ กฎหมาย สถานภาพ บทบาท และบรรทัดฐาน แสดงให้เห็นว่าลักษณะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้นมีลักษณะที่สำคัญมีดังนี้^{๑๓}

๑. การติดต่อกัน กล่าวคืออาจมาพบปะกันโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้ เช่นการติดต่อสื่อสารกันทางสื่ออื่นๆ ก็ได้

๒. มีจุดมุ่งหมายในการติดต่อสื่อสารกัน เช่น การติดต่อกลุ่มการเมืองหรือกลุ่มผลประโยชน์ เป็นต้น

๓. ลักษณะของการปฏิสัมพันธ์กัน ส่วนมากมักมีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะการต่อเนื่องกันเป็นระยะเวลายาวนาน

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ.๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด๒๕๔๒), หน้า ๖๔๖.

^{๑๑} ณรงค์ เสียงประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด๒๕๔๐), หน้า ๑๒๓.

^{๑๒} สุพิศวง ธรรมพันทา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภูมิไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙.

^{๑๓} ณรงค์ เสียงประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๒๓.

๔. การปฏิสัมพันธ์กันนั้น จะต้องอาศัยกฎเกณฑ์ กติกา ข้อบังคับ หรือบรรทัดฐานอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องหรือจัดระเบียบในการปฏิสัมพันธ์กัน

๓.๙.๒ ความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ในโลกมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคตการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมจะเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญอย่างมากโดยเฉพาะสื่อสารมวลชนหรือยุควารสารโทรคมนาคม เช่น โทรศัพท์ เป็นต้น มนุษย์สามารถที่จะสื่อสารหรือส่งข่าวสารให้เป็นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแก่ญาติสนิทมิตรสหายได้มิใช่มีการปฏิสัมพันธ์เฉพาะภายในชุมชน กลุ่มสังคม ประเทศหรือต่างประเทศเท่านั้น มนุษย์เราสามารถสร้างการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้ทั่วทั้งโลกด้วย

ฉะนั้น การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นความสำคัญสำหรับมนุษย์ในสังคม โดยมีการกระทำระหว่างกันเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ เมื่อมนุษย์สร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันแล้วจะส่งผลดังนี้

๑. มนุษย์ได้รับแบบแผนการดำรงชีวิตจากการปฏิสัมพันธ์
๒. มนุษย์ได้รับการดำรงชีวิตแบบรวมกลุ่ม
๓. มนุษย์ขจัดความกลัวโดยการรวมกลุ่ม
๔. มนุษย์ได้รับประโยชน์จากชุมชนอื่นๆ โดยการปฏิสัมพันธ์
๕. มนุษย์ได้รับประโยชน์จากการปฏิสัมพันธ์จากวัฒนธรรมอื่นๆ โดยไม่จำกัดขอบเขต
๖. มนุษย์ได้รับประโยชน์จากการปฏิสัมพันธ์จากทุกรัฐทั่วทั้งโลก เพราะทุกรัฐ หรือทุกสังคมย่อมมีการปฏิสัมพันธ์กันทั้งทางวัฒนธรรมกันทั่วทั้งโลก
๗. มนุษย์ได้มีโอกาสสร้างความคุ้นเคยระหว่างกัน
๘. มนุษย์ได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง

๓.๙.๓ แนวคิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม

การที่มนุษย์จะสามารถเข้าใจพฤติกรรมของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันก็ต่อเมื่อมนุษย์เกิดการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันที่เรียกว่า การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งโดยธรรมชาติของมนุษย์จะมีการปฏิสัมพันธ์อยู่แล้ว การปฏิสัมพันธ์จะเกิดขึ้นในมนุษย์ทุกๆ คน เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ประเภทอยากรู้อยากเห็นในประเด็นที่ตนสงสัย แนวคิดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอาจมีหลายแนวคิดแต่ในที่ขอยกมาเพียง ๓ แนวคิด ได้แก่

๑. การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวคิดของชงจื้อ แนวคิดอันเป็นพื้นฐานของชงจื้อ เขาเริ่มการปฏิเสธการกำหนดอำนาจเด็ดขาดแห่งสวรรค์ในการควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ โดยให้ความสำคัญต่อการฝึกฝนปฏิบัติตนของมนุษย์เป็นหลัก เมื่อมนุษย์ฝึกฝนดีแล้วควรมีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตนต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้นเขาจึงจัดรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมไว้ดังนี้คือ^{๑๔}

^{๑๔} ฟั่น ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๔.

๑.๑ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมขั้นพื้นฐาน ตามแนว ขงจื๊อที่ได้ ทำการศึกษาในสังคมหรือสังคมสมบูรณ์ญาณสิทธิราชจีน ขงจื๊อมีทัศนะว่าชาวจีนยังมีระบบความ ปฏิสัมพันธ์กันที่ยังหละหลวมอยู่ โดยเฉพาะความปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง บิดา มารดากับบุตรธิดา สามีกับภรรยา พี่กับน้อง เพื่อนกับเพื่อน เป็นต้น ดังนั้นขงจื๊อจึงจัดรูปแบบการ ปฏิสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานของสังคมชาวจีนไว้ ๕ รูปแบบ ได้แก่ (๑) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ ใต้ปกครอง (๒) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา (๓) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีกับ ภรรยา (๔) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง (๕) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน

๑.๒ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมขั้นพื้นฐานตามแนวขงจื๊อ ขงจื๊อมี แนวคิดต่อไปว่าสังคมขั้นพื้นฐานยังไม่มีปฏิสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานดี คือครอบครัวดีเท่าที่ควร ถ้าการ ปฏิสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานดี สิ่งที่จะติดตามมาก็คือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมชาวจีนจะดีขึ้นด้วย ขงจื๊อ จัดรูปแบบสายปฏิสัมพันธ์ตามแนวปรัชญาจริยธรรม ๔ ประการคือ (๑) บิดามารดาพึงมีเมตตาต่อ บุตรธิดา และบุตรธิดาพึงกตัญญูต่อบิดามารดา (๒) สามีกภรรยาพึงมีความรักและความซื่อสัตย์ต่อกัน (๓) ญาติ พี่น้องพึงมีความสามัคคีรักใคร่ปรองดองกัน (๔) มิตรสหายพึงมีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

๑.๓ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพฤติกรรมทางสังคมขั้นพื้นฐานของปัจเจก ชนตามแนวขงจื๊อ ขงจื๊อมีแนวคิดขั้นพื้นฐานว่า ปัจเจกชนของชาวจีนยังมีพฤติกรรมยังไม่เรียบร้อยหรือ ระเบียบเรียบร้อยเท่าที่ควรหรือพอจะเป็นบรรทัดฐานให้อนุชนเอาเป็นตัวอย่าง ดังนั้น ขงจื๊อจึง แนวคิดแก้ไขหรือปรับปรุงพฤติกรรมของปัจเจกชนโดยจัดรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับ พฤติกรรมตามแนวปรัชญาจริยธรรม ๕ ประการ คือ (๑) ความสุภาพ (๒) ความโอบอ้อมอารี (๓) ความจริงใจ (๔) ความตั้งใจจริง (๕) ความเมตตากรุณา

๒. การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา ระบบการปฏิสัมพันธ์ของประชาชน ตามหลักพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงวางระบบการปฏิสัมพันธ์เปรียบเทียบกับทิศทั้ง ๖ ดังนี้^{๑๕}

๒.๑ ปุริตถิมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องหน้าเปรียบเหมือนบิดามารดา บิดามารดามีหน้าที่ อุปการะเลี้ยงดูบุตรธิดา การเลี้ยงดูบุตรธิดาอย่างดี

บุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ๕ ประการ คือ (๑) ท่านเลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงตอบ ท่าน (๒) ทำกิจแทนท่าน (๓) ดำรงวงศ์สกุล (๔) ประพฤติตนเป็นคนรับทรัพย์มรดก (๕) เมื่อท่าน ล่วงลับไป ทำบุญอุทิศให้ท่าน

เมื่อบิดามารดาได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์อย่างนี้ ย่อมอนุเคราะห์แก่บุตร ธิดา ตามหน้าที่ ๕ ประการ คือ (๑) ห้ามมิให้ทำความชั่ว (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) ให้ศึกษา ศิลปวิทยา (๔) หาภริยาที่สมควรให้ (๕) มอบทรัพย์สมบัติในสมัยที่เหมาะสม

๒.๒ ทักขณทิศ หมายถึง ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครู, อุปัชฌาย์, อาจารย์ ครู, อุปัชฌาย์และ อาจารย์ มีบทบาทหน้าที่ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการให้แก่ศิษย์

ศิษย์พึงปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ (๑) ด้วยการลุกขึ้นยืนรับท่าน (๒) ด้วยการเข้าไปคอยรับใช้ท่าน (๓) ด้วยการเชื้อฟัง ท่าน (๔) ด้วยการอุปัฏฐากท่าน (๕) ด้วยการเรียนวิทยาโดยเคารพ

^{๑๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๙๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖.

เมื่อครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้ ย่อมอนุเคราะห์แก่ศิษย์ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ (๑) แนะนำดี (๒) ให้เรียนดี (๓) บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง (๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง (๕) ทำการป้องกันภัยในทิศทั้งหลาย

๒.๓ ปัจฉิมทิส หมายถึงทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามิ ภริยา

สามิพึงบำรุงภริยาด้วยภารกิจตามแนวสายใย ๕ ประการ คือ (๑) ด้วยการยกย่องนับถือว่าเป็นภริยา (๒) ด้วยการไม่ดูหมิ่น (๓) ด้วยการไม่ประพฤตินอกใจ (๔) ด้วยการมอบความเป็นใหญ่ (๕) ด้วยให้เครื่องแต่งกาย

เมื่อภริยาได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์แก่สามิด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ (๑) จัดการงานดี (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงสามิดี (๓) ไม่ประพฤตินอกใจสามิ (๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่สามิหามาไว้ได้ (๕) ขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

๒.๔ อุตตรทิส หมายถึงทิศอุดร หรือสายปฏิสัมพันธ์ด้านซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย การปฏิสัมพันธ์แก่

มิตรสหายด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ (๑) แบ่งปันสิ่งของให้มิตรสหาย (๒) เจรจาด้วยถ้อยคำอันไพเราะ (๓) ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ (๔) วางตนเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย (๕) พุดแต่ความจริง

มิตรสหายเมื่อรับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ตอบด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ (๑) รักษามิตรสหายผู้ประมาทแล้ว (๒) รักษาทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว (๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งได้ (๔) ไม่ละทิ้งเมื่อยามวิบัติ (๕) นับถือตลอดญาติพี่น้อง

๒.๕ เหมฐิมทิส หมายถึงทิศเบื้องต่ำหรือการปฏิสัมพันธ์ด้านล่าง ได้แก่ บ่าว ไพร

นายพึงสร้างปฏิสัมพันธ์แก่บ่าว-ไพร่ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ (๑) ด้วยการจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง (๒) ด้วยการให้อาหารและรางวัล (๓) พยาบาลในเวลาเจ็บไข้ (๔) ให้รับภาระสิ่งของที่มีรสดี (๕) ให้มีเวลาพักตามกาลสมัย

เมื่อบ่าว ไพร ได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์แก่เจ้านายด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ (๑) ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย (๒) เลิกงานหลังนาย (๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้ (๔) ทำงานให้ดีขึ้น (๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่อื่นๆ

๒.๖ อุปริมทิส หมายถึงทิศเบื้องบน หรือการปฏิสัมพันธ์ด้านบนหรือเบื้องบน ได้แก่ สมณะ ชีพราหมณ์เป็นที่สักการบูชาของคฤหัสถ์ เป็นผู้สูงกว่าคฤหัสถ์

คฤหัสถ์ พึงบำรุงสมณะชีพราหมณ์ ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ (๑) ด้วยกาย กรรม คือจะทำอะไร ก็ประกอบด้วยเมตตา (๒) ด้วยวจีกรรม คือพูดอะไร ประกอบด้วยเมตตา (๓) ด้วยมโนกรรม คือคิดสิ่งใด ประกอบด้วยเมตตา (๔) เปิดประตูบ้านต้อนรับทุกเวลา (๕) ด้วยการให้อามิสทาน

สมณะชีพราหมณ์ ย่อมอนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ด้วยกิจ ๕ ประการ คือ (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจงาม (๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง (๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง

๓. การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวสังคมวิทยา การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวสังคมวิทยามี ๒ แบบ คือ

๓.๑ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบปฐมภูมิ เป็นการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มขนาดเล็กลักษณะของการปฏิสัมพันธ์เป็นแบบใกล้ชิด คู่กันเคย และส่วนตัว จนกระทั่งสมาชิกรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกัน หรือความเป็นพวกเรา สมาชิกเกิดอารมณ์ร่วม เช่นความรัก ความพอใจ ความเห็นอกเห็นใจ ความรู้สึกอ่อนไหวคล้ายตามกัน ซึ่งเกิดจากการพบหน้าตากันบ่อยครั้ง และคุ้นเคยกันดีจนเห็นถึงความเป็นส่วนตัวของกันและกัน ความสัมพันธ์แบบนี้จะพบจากกลุ่มครอบครัว กลุ่มเพื่อน เป็นต้น

ลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบปฐมภูมิ ประกอบด้วย (๑) กลุ่มขนาดเล็ก (๒) การปฏิสัมพันธ์แบบคุ้นเคยใกล้ชิด ผู้คนติดต่อกันมาจนได้เห็นความเป็นส่วนตัวของกันและกัน ผู้คนในกลุ่มมีความผูกพันลึกซึ้งต่อกัน บุคคลสามารถแสดงอารมณ์ได้ทุกชนิดโดยไม่ต้องสร้างทำ เพราะบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติและมีอิสระของบุคคล (๓) การปฏิสัมพันธ์บ่อยครั้งและสม่ำเสมอ จนเกิดการรู้จักและคุ้นเคยกันทุกแง่มุม และมองเห็นกันเป็นจุดหมายของกัน (๔) ความสนใจและมีเป้าหมายร่วม สมาชิกปฏิสัมพันธ์กันตามกฎของกลุ่มมากกว่าตามกฎของตนกลุ่มจะมีพื้นฐานความจริงใจและความเห็นอกเห็นใจในความร่วมกิจกรรมเสมอ

กลุ่มปฐมภูมิมีหน้าที่สำคัญที่สุดในการอบรมขัดเกลาบุคคลให้เรียนรู้ระเบียบทางสังคม มีอิทธิพลสำคัญในการพัฒนาและควบคุมพฤติกรรมของบุคคล ผลดีของการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มปฐมภูมิ ได้แก่ (๑) เป็นแหล่งเพาะลักษณะของมนุษย์ (๒) เป็นกลุ่มที่ช่วยเป็นกำลังใจในการทำงาน (๓) ช่วยในการควบคุมทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ (๔) ช่วยสร้างความสนิทสนมคุ้นเคย ส่วนผลเสียของการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มปฐมภูมิ ได้แก่ (๑) ความผูกพันกันแน่นแฟ้น อาจทำให้เสียความยุติธรรม เสียระเบียบในการทำงานในรูปขององค์การขาดประสิทธิภาพ เพราะความเห็นแก่หน้าตาพวกพ้อง เป็นต้น (๒) ความใกล้ชิดเกินไปทำให้มองเห็นจุดอ่อน ข้อบกพร่องของแต่ละคน ไม่เคารพเชื่อฟังกัน จะเป็นผลเสียต่อองค์การและหน่วยงานต่างๆ (๓) ถ้ากลุ่มปฐมภูมิเป็นกลุ่มคนมีเอกภาพมากเกินไป อาจทำให้เสียระเบียบสังคมได้กล่าวคือ ปกครองไม่ได้เลย เพราะมัวแต่เกรงใจกัน ดังนั้นงานก็ไม่เดินเท่าที่ควร

๓.๒ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบทุติยภูมิ เป็นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ เกี่ยวข้องสัมพันธ์เฉพาะตามบทบาทเพื่อผลประโยชน์ที่กำหนดไว้ การปะทะสังสรรค์เกิดขึ้นบางกาลเทศะ เช่น องค์การอาชีพ ชมรม สโมสร ฯลฯ ในสังคมใหญ่ เช่น สังคมเมือง

ลักษณะของการปฏิสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ ประกอบด้วย (๑) กลุ่มขนาดใหญ่ (๒) วัตถุประสงค์ของกลุ่ม กำหนดไว้ชัดเจนและจำกัด เพื่อสนองความต้องการเฉพาะอย่างของกลุ่ม บุคคลในกลุ่มสัมพันธ์กันเฉพาะในวัตถุประสงค์นั้น เช่น พนักงานธนาคารจะเกี่ยวข้องกับลูกค้าเฉพาะธุรกิจการเงินเท่านั้น (๓) การปฏิสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ สมาชิกมีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ฉะนั้นวัตถุประสงค์ของกลุ่มมีความสำคัญเหนือกว่าวัตถุประสงค์ส่วนบุคคล ลักษณะความสัมพันธ์กล่าวได้ว่ามีขอบเขตจำกัดเฉพาะตามกติกาของกลุ่ม ไม่มีความรู้สึกส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้อง คุณภาพของความสัมพันธ์พิจารณาจากการสนองตอบเป้าหมาย (๔) การสื่อสารกันของสมาชิกมีขอบเขตจำกัด ภายใต้อุดมภ์เฉพาะกลุ่ม การสื่อสารไม่เปิดโอกาสแสดงเสรีด้านทัศนคติและค่านิยมส่วนบุคคล แต่แสดงเฉพาะจุดประสงค์ของกลุ่มเท่านั้น

ผลมาจากรูปแบบความสัมพันธ์ที่มีแบบแผนและเป็นทางการ ดังนั้นผลสำเร็จตามเป้าหมายจึงเกิดได้ง่ายและใช้เวลาสั้นเพราะสามารถเปลี่ยนแปลงเป้าหมายของกลุ่มได้อย่างรวดเร็ว

ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ที่แน่นอน เช่น หน่วยธุรกิจในสังคมเมืองสามารถบริหารองค์กรให้เติบโตได้อย่างรวดเร็วเพราะมีเป้าหมายและระบบงานชัดเจน เช่น กลุ่มธุรกิจการเงินและการธนาคาร ธุรกิจโรงงานและธุรกิจสื่อสารโทรคมนาคม ฯลฯ

การปฏิสัมพันธ์แบบทุติยภูมินี้จะยึดถือผลประโยชน์ส่วนรวม กฎระเบียบ กติกาเป็นหลัก เพราะกลุ่มนี้มีผู้คนจำนวนมาก มีความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิก เป็นไปตามแบบแผน กฎระเบียบ กติกาตามระเบียบวินัยของกลุ่ม แต่ขาดความเป็นกันเอง ลักษณะของกลุ่มทุติยภูมิพอสรุปได้ดังนี้คือ^{๑๖} (๑) เป็นกลุ่มที่ผู้คนรวมตัวกันโดยมีการจัดระเบียบแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ (๒) เป็นกลุ่มขนาดใหญ่ เมื่อเทียบกับกลุ่มปฐมภูมิ (๓) เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันอย่างมีเป้าหมาย (๔) การติดต่อกันอาศัยหน้าที่มากกว่าเป็นการส่วนตัว (๕) การติดต่อกันมักจะมีระยะสั้น ๖) ขาดความเห็นอกเห็นใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (๗) การติดต่อสัมพันธ์กันเพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์ (๘) ผู้คนในกลุ่มทำงานตามหน้าที่และมุ่งหวังผลประโยชน์ของตนเอง

กลุ่มทุติยภูมิเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ของสังคมและมีพลังอำนาจมากเมื่อเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ ก็ย่อมจะมีทั้งผลดีและเสียที่ติดตามมาด้วย ดังนี้ ผลดีของการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มทุติยภูมิ ได้แก่ (๑) ช่วยให้งานมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น (๒) การดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นไปอย่างมีระบบและเป็นทางการ (๓) มีการแบ่งหน้าที่การรับผิดชอบ (๔) ช่วยให้สังคมมีระเบียบ ส่วนผลเสียของการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มทุติยภูมิ ได้แก่ (๑) ผู้คนในกลุ่มขาดความอบอุ่น ไม่เป็นกันเอง (๒) ก่อให้เกิดการแข่งขัน ขาดความเห็นใจกัน (๓) การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันมีจำกัด

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมนั้นมีหลายรูปแบบหลายวิธีการขึ้นอยู่กับบุคคลหรือกลุ่มที่เราต้องการที่จะสร้างความสัมพันธ์ด้วย แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องแสดงออกอย่างถูกต้องและเหมาะสม เพื่อมนุษย์สามารถแสดงพฤติกรรมได้ตอบกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้

๓.๑๐ พฤติกรรมการรวมหมู่

พฤติกรรมรวมหมู่ เป็นพฤติกรรมของคนจำนวนมากที่เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจในสถานการณ์ที่ถูกกระตุ้นยั่วให้กระทำบางสิ่งบางอย่าง จากผู้ที่เข้าร่วม โดยมีจุดมุ่งหมายใดจุดมุ่งหมายหนึ่ง เกิดขึ้นและสิ้นสุดในเวลาอันรวดเร็ว ทั้งพฤติกรรมในลักษณะสร้างสรรค์และสร้างความวุ่นวายให้แก่สังคม ซึ่งอาจมีผลและบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ ยกตัวอย่างเช่น^{๑๗}

๑. ผุ้ชน (Crowd) คือ กลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่มารวมกันเพื่อระบายอารมณ์และผ่อนคลายความตึงเครียดทางจิตใจโดยที่ยังควบคุมตนเองได้ การรวมกลุ่มอาจมีการวางแผนหรือกำหนดไว้ล่วงหน้าหรือไม่ก็ได้ แต่ทุกคนสามารถแสดงออกทางพฤติกรรมได้ตรงกัน เช่น การมุงดูอุบัติเหตุข้างถนน เป็นฝูงชนที่ไม่ได้มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า แต่นักเรียนนักศึกษาที่เข้าไปเชียร์กีฬา เป็นฝูงชนที่

^{๑๖} ณรงค์ เสงี่ยมประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๕๔.

^{๑๗} พฤติกรรมรวมหมู่ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.novabizz.com/NovaAce/Behavior/>

เกิดในสภาพการณ์ที่ได้เตรียมการไว้ล่วงหน้า ผู้ชนที่เปิดโอกาสให้ระบายอารมณ์และความตึงเครียดได้มากคือ ผู้ชนที่มีการแสดงออกเต็มที่ ได้แก่ ผู้ชนร่าเริงสนุกสนาน เช่น การสังสรรค์ การชมการแสดง การแข่งขันกีฬา

๒. ผู้ชนวุ่นวาย (Mob) คือ กลุ่มคนที่มีการเคลื่อนไหวคึกคักและมุ่งผลบางอย่างรวมกัน ผู้ชนจะจับกลุ่มเมื่อได้รับการยั่วยุหรือกระตุ้นอารมณ์ด้วยสัญลักษณ์ คำปลุกใจ หรือการปราศรัยเร้าใจ จะกระทำการรุนแรงบางอย่าง ผู้ชนวุ่นวายมีเป้าหมายร่วมกันอย่างชัดเจน การกระทำการรุนแรงมักแสดงออกในรูปการทำลายล้างสิ่งของ บุคคลหรือสถานที่อย่างใดอย่างหนึ่ง อารมณ์ของผู้ชนวุ่นวายจะถูกครอบงำด้วยความรู้สึกเคียดแค้น โกรธ ไม่พอใจอย่างรุนแรงจนไม่อาจยับยั้งไว้ได้ ต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อระบายความรุนแรงนั้น ถ้าหากบุคคลหรือสิ่งของที่เป็นเป้าหมายของการกระทำยังไม่ชัดเจนหรือไม่อยู่ในที่นั้น ผู้ชนวุ่นวายก็จะเลือกเป้าหมายใกล้ตัวหรือเป้าหมายใดก็ได้เพื่อรองรับอารมณ์ที่อาจไม่ใช่เป้าหมายที่แท้จริง โดยปกติผู้ชนวุ่นวายจะต้องมีหัวหน้า หรือผู้นำผู้บุคคลผู้นี้จะเป็นผู้กระตุ้นยุยงคนในฝูงชนให้กระทำการต่างๆ และกลไกสำคัญที่ทำให้ผู้ชนวุ่นวายมีสภาพอารมณ์รุนแรงจนกระทำการรุนแรงก็คือ การแพร่ข่าวลือ ซึ่งเป็นพฤติกรรมรวมหมู่อีกชนิดหนึ่ง หัวหน้าของผู้ชนวุ่นวายมักไม่ใช่ผู้นำในยามปกติ เพราะคนเข้ามาเป็นหัวหน้าผู้ชนวุ่นวายเป็นคนที่ไม่ต้องรับผิดชอบต่อผลอันเกิดจากการกระทำการรุนแรง บุคคลที่มีนิสัยบ้าคลั่งและไม่รับผิดชอบจึงมักเสนอตัวเข้ามาเป็นหัวหน้าในเหตุการณ์วุ่นวาย

๓. จลาจล (Riot) กลุ่มคนที่ก่อพฤติกรรมร้ายแรงตามที่ต่างๆ โดยมีผู้ชนหลายกลุ่มเข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นการแสดงความไม่พอใจ ต้องการท้าทายโดยไม่มีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน เช่น นักโทษในคุกก่อการจลาจลเพื่อให้เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของตน มีการกระทำร้ายแรงต่างๆ เช่น เผาอาคาร ทำลายสิ่งของ แต่ไม่มีจุดหมายที่แน่นอนเหมือน ผู้ชนวุ่นวาย จลาจลกับผู้ชนวุ่นวายมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่ต่างกันที่ว่าผู้ชนวุ่นวายมีเป้าหมายที่ชัดเจน และมีความตั้งใจจะกระทำการรุนแรงระดับทำลายล้าง แต่จลาจลไม่มีเป้าหมายชัดเจนแต่ก่อความวุ่นวายรุนแรงทั่วไปเพื่อท้าทาย จลาจลอาจประกอบด้วยผู้ชนวุ่นวายหลายๆ กลุ่มก่อเหตุวุ่นวายในที่ต่างๆ เป็นจุดๆ

สรุปท้ายบท

พฤติกรรม หมายถึง กิริยาอาการที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย วาจา และใจ โดยแสดงออกมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งเป็นกิริยาอาการที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ เพื่อให้ผู้อื่นได้ทราบความหมายและสามารถปฏิบัติต่อตนได้อย่างถูกต้อง ซึ่งกิริยาอาการดังกล่าวมีทั้งผู้อื่นสามารถสังเกตเห็นได้ มองเห็น หรือไม่สามารถใช้สายตาเปล่ามองเห็นได้แต่สามารถกำหนดได้ด้วยการตีความ ดังนั้น การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของมนุษย์สามารถแสดงออกมาได้ ๓ ลักษณะได้แก่ พฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นคำพูด กิริยาอาการที่แสดงออกเป็นท่าทาง และการเปลี่ยนแปลงทางสรีระ การพิจารณาพฤติกรรมของมนุษย์ควรพิจารณาร่วมกันทั้ง ๓ ลักษณะจะช่วยให้ทราบถึงความรู้สึกนึกคิดที่แท้จริงของคนเราได้ดียิ่งขึ้น พฤติกรรมของมนุษย์นั้นมีที่มาจากพฤติกรรมที่ได้มาแต่กำเนิด และพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้

การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ มีความสำคัญดังนี้ ช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจตนเอง ช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจผู้อื่น ช่วยบรรเทาปัญหาทางสังคม และช่วยเสริมสร้างพัฒนาคุณภาพชีวิต

ตามปกติแล้วมนุษย์สามารถแสดงพฤติกรรมออกมาได้หลายลักษณะ เช่นการช่วยเหลือผู้อื่น การเคารพกฎหมาย การเห็นแก่ตัว การเหนียมอาย ชอบรังแกผู้อื่น เป็นต้น ดังนั้น เราสามารถแบ่งพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาได้ ๓ ประเภท คือพฤติกรรมปกติ ได้แก่ พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกตามบรรทัดฐานของสังคม พฤติกรรมไม่ปกติ ได้แก่ การที่มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาที่แตกต่างจากคนธรรมดาทั่วไปและพฤติกรรมเบี่ยงเบนเป็นพฤติกรรมที่กระทำผิดไปจากบรรทัดฐานของสังคม

พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากปัจจัยดังนี้ ปัจจัยพื้นฐานด้านชีวภาพ ได้แก่ พันธุกรรม การทำงานของระบบร่างกาย ระบบต่อมต่างๆ ปัจจัยทางจิตวิทยา ได้แก่ แรงจูงใจ และการเรียนรู้ ปัจจัยด้านสังคมวิทยา ได้แก่ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม กระบวนการขัดเกลาทางสังคม และอิทธิพลของกลุ่ม

ทฤษฎีที่อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ทฤษฎีของซิกมันด์ฟรอยด์ ตามความคิดของฟรอยด์ มนุษย์เกิดมาพร้อมกับสัญชาตญาณในรูปของพลังงานที่คอยผลักดันให้เกิดพฤติกรรม พลังงานเหล่านี้ประกอบกันเป็นอิด (Id) อีโก้ (ego) อีโก้ และ (Superego) ซูเปอร์อีโก้ ทฤษฎีของ อับราฮัม มาสโลว์ พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากความต้องการภายในของมนุษย์ทั้งสิ้น ทั้งความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ทฤษฎีการเรียนรู้ กล่าวว่า พฤติกรรมทุกอย่างจะต้องมีสาเหตุ พฤติกรรมเป็นการตอบสนองของบุคคลต่อสิ่งเร้า มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง

ปฏิสัมพันธ์ หมายถึง การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคม โดยมีการกระทำระหว่างกันเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอาจจะแสดงออกมาในรูปแบบพฤติกรรมซึ่งปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ กติกา ข้อบังคับ กฎหมาย สถานภาพ บทบาท และบรรทัดฐาน การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นความสำคัญสำหรับมนุษย์ในสังคมโดยมีการกระทำระหว่างกันเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้เมื่อมนุษย์สร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันแล้วจะส่งผลให้มนุษย์ได้รับแบบแผนการดำรงชีวิต มนุษย์ได้รับการดำรงชีวิตแบบรวมกลุ่ม มนุษย์จัดความกลัว มนุษย์ได้รับประโยชน์จากชุมชนอื่นๆ มนุษย์ได้รับประโยชน์จากการปฏิสัมพันธ์จากวัฒนธรรมอื่นๆ โดยไม่จำกัดขอบเขตมนุษย์ได้มีโอกาสสร้างความคุ้นเคยระหว่างกัน มนุษย์ได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง

แนวคิดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอาจมีหลายแนวคิดแต่ในที่ขอยกมาเพียง ๓ แนวคิด ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวคิดของชงจื่อ เขาเริ่มการปฏิเสธการกำหนดอำนาจเด็ดขาดแห่งสวรรค์ในการควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ โดยให้ความสำคัญต่อการฝึกฝนปฏิบัติตนของมนุษย์เป็นหลัก เมื่อมนุษย์ฝึกฝนดีแล้วควรมีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตนต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาความรู้พื้นฐานการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมตามแนวพุทธรัฐระบบการปฏิสัมพันธ์ของประชาชน พระองค์ทรงวางระบบการปฏิสัมพันธ์เปรียบเทียบกับทิศทั้ง ๖ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวสังคมวิทยามี ๒ แบบ คือ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบปฐมภูมิ เป็นการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มขนาดเล็กลักษณะของการปฏิสัมพันธ์เป็นแบบใกล้ชิด คั่นเคย และส่วนตัว การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบทุติยภูมิ เป็นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ เกี่ยวข้องสัมพันธ์เฉพาะตามบทบาทเพื่อผลประโยชน์ที่กำหนดไว้

พฤติกรรมรวมหมู่ เป็นพฤติกรรมของคนจำนวนมากที่เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจในสถานการณ์ที่ถูกกระตุ้นยั่วให้กระทำบางสิ่งบางอย่าง จากผู้ที่เข้าร่วม โดยมีจุดมุ่งหมายใดจุดมุ่งหมายหนึ่ง เกิดขึ้นและสิ้นสุดในเวลาอันรวดเร็ว ทั้งพฤติกรรมในลักษณะสร้างสรรค์และสร้างความวุ่นวายให้แก่สังคม ซึ่งอาจมีผลและบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้

ฉบับสำเนา

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายความหมาย ที่มาและประเภทของพฤติกรรมมนุษย์มาพอเข้าใจ
๒. จงอธิบายความสำคัญของการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์
๓. จงอธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีพฤติกรรมมนุษย์ได้มาพอเข้าใจ
๔. จงวิเคราะห์ว่าปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมามีอะไรบ้าง และมีบทบาทอย่างไร
๕. จงอธิบายรูปแบบการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์มาพอเข้าใจ
๖. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมคืออะไร มีประโยชน์อย่างไร
๗. จงอธิบายแนวคิดของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมมาพอเข้าใจ
๘. จงเปรียบเทียบการปฏิสัมพันธ์ตามแนวพุทธกับการปฏิสัมพันธ์ตามแนวขงจื๊อว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร
๙. จงอธิบายและยกตัวอย่างพฤติกรรมรวมหมู่

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- ณรงค์ เสียงประชา. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐.
- บัญชา จำปารักษ์. **มนุษย์กับสังคม**. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยวิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๔๙. (อัดสำเนา).
- ปราณี रामสูต และคณะ. **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร: ธนะการพิมพ์, ๒๕๔๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พิชัย ผกาทอง. **เอกสารประกอบการสอน รายวิชามนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๗.
- พิน ดอกบัว. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร: ไสภณการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณ. **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน**, กรุงเทพมหานคร: อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓.
- สุพิศวง ธรรมพันทา. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภูมิไทย, ๒๕๔๓.